

Ånd og åndløshed i nutiden og kunsten

Åbning af påskeudstilling i Kunstforeningen Limfjorden den 2. april 2023

Af Michael Böss

Mange mennesker føler, at vi lever i en tid, der ikke forstår betydningen af ånd og den åndelige dimension i tilværelsen. Nogle taler om en stigende ”åndløshed”, og jeg er selv tilbøjelig til at give dem ret. Et af de seneste eksempler så vi i forbindelse med debatten om store bededag. Den var der ikke meget ånd over.

Forslaget om at afskaffe helligdagen tog således hverken hensyn til den historiske, kirkelige eller folkelige tradition, der var forbundet med dagen. Men kun til de økonomiske gevinster ved at afskaffe den. På de sociale medier var der rigtigt mange, der mente, det var helt rigtigt at gøre det. Ja, der var endog én, der mente, at alle borgere selv skulle have mulighed for at vælge deres egne fridage.

I et ministerielt forslag til en ny lukkelov blev ”helligdag” for nylig erstattet med ”lukkedag”. Det blev heldigvis ændret i sidste øjeblik. Af en juraprofessor med sans for ånd.

Ellers ville vi i fremtiden være kommet til åbning af udstillinger som denne på en almindelig lukkedag. Ikke på en palmesøndag og begyndelsen til ”den hellige uge”, som den endnu kaldes i katolske lande.

I formiddags blev ugen for nogle af os indledt med gudstjenester i landets kirker. I dag markerer vi – og andre kunstforeninger rundt omkring i landet – ugen med åbningen af en kunstudstilling. Hver for sig to åndelige begivenheder.

Den Danske Ordbog definerer lidt vagt åndelighed som det, der har at gøre med ”det åndelige, religiøse eller overnaturlige”. Men den angiver også, at åndelighed ikke kun er noget religiøst. Ateisten Poul Henningsen brugte som bekendt også begrebet (”man kan ikke binde ånd”). Det åndelige er da også ”det som vedrører tænkning og kunstnerisk eller intellektuel begavelse”.

I den forstand er åndelighed en del af det at eksistere og være et menneske. Og det at være kunstner.

Forleden stødte jeg på en definition af åndelighed, som bliver brugt inden for sundhedsvidenskab: ”Åndelighed er en dynamisk dimension ved menneskelivet, som vedrører den måde, personer (enkeltvis eller i grupper) erfarer, udtrykker og/eller søger mening, formål og transcendens, og den måde, de forholder sig til øjeblikket, deres selv, andre, naturen og til det betydningsfulde og/eller det hellige.”

Den definition lå til grund for en stor undersøgelse om danskernes åndelig behov, det blev offentliggjort i sidste måned i det anerkendte medicinske tidsskrift *The Lancet*. I et interview udtalte en af forskerne bag den, Tobias Anker Stripp, at 80 procent af de adspurgte havde oplevet et ”stort” eller ”meget stort” åndeligt behov inden for den sidste måned.

Blandt de åndelige behov var: at fordybe sig i naturens skønhed, at hvile et sted der giver fred og ro, at give noget af sig selv, at tale med andre om sin frygt og bekymring, at finde afklaring for uafklarede aspekter af sit liv, at finde mening

med sygdom og lidelse, at blive tilgivet, at tale med nogen om meningen med livet, at føle sig forsikret om livets meningsfuldhed – og meget mere.

I en reklamevideo for *Weekendavisen* før påske i 2018 og i en artikel i den samme avis ugen efter, opfordrede videnskabsjournalisten Lone Frank til at ”skrotte den religiøse flom og i stedet tage udgangspunkt i viden om mennesket som biologisk væsen”. Det vil tilværelsen nemlig blive bedre af, sagde hun, for ”når livet stinker, kan man hæve sig over den øjeblikkelige elendighed, puste ud og finde lettelse i, at ’om hundred år er alting glemt’.”

Den efterfølgende pinse blev forfatteren Jens Christian Grøndahl interviewet i *Kristeligt Dagblad* om pinsedags evangelium, som jo handler om ånd.

Forfatteren, som kalder sig selv agnostiker, fortalte i interviewet, at han havde været voldsomt provokeret af Lone Frank og skrev: ”Hvor var vi henne uden et ord som ’beåndet’? Dette ’be’ udtrykker, at det er noget, der sker med en. Det er noget, der opstår i en relation, som man ikke selv kan overskue, og som man er en del af.”

Når ånden går tabt, sker det samme med sjælen, som er det ord, der siden oldtiden er blevet brugt om det enkelte menneskes ånd. Så bliver mennesket reduceret til en tom skal. Den norske krimiforfatter Jo Nesbø beskriver det rammende i *Marekorset*. Om sin gennemgående skikkelse – den psykisk martrede og derfor alkoholiske politimand og drabsopklarer Harry Hole – skriver Nesbø:

”Harry troede på sjælen. Ikke at han var specielt religiøs af sig, men fordi der var én ting, der altid slog ham, når han så et lig: at det var en krop, der havde mistet noget, noget, der ikke handlede om de fysiske forandringer, døde kroppe naturligt gennemgår. Kroppene lignede tomme insektskaller i et

edderkoppespind – væsenet var væk, lyset var væk, uden det illusoriske efterskin, som for længst eksploderede stjerner har. Kroppen var afsjælet. Og det var fravær af sjæl, der fik Harry til at tro."

På samme måde bliver et samfund uden kunst og et levende kulturliv – både på det folkelige og det professionelle plan – en tom skal.

Kristne beskriver ofte åndelige oplevelser beskrives som oplevelser eller følelser af Guds nærhed. For eksempel i naturen. Ja, nogen mener ligefrem at have set Jesus, som journalisten Charlotte Rørth er kendt for.

Men åndelighed kan for både kristne og ikke-kristne komme til udtryk på andre måder.

Mange mennesker – deriblandt alle jer, der er mødt frem her i dag – vil hævde, at æstetiske oplevelser – for eksempel mødet med stor litteratur, billedkunst og musik – er åndelige.

Det siger noget om, at åndelige oplevelser er erfaringer, der ikke kan måles og beskrives kvantitativt, fordi de ikke kun involverer forstanden, men også vores sanser, følelser og intuition. At der er tale erkendelser og oplevelser, der involvere ikke kun vores forstand, men også vores krop.

Når en akustiker beskriver et stykke musik, vil han gengive det som sekvenser af lyd, ikke toner. Men den, der lytter til musik, hører ikke sekvenser af lyd, men toner, der bevæger sig fremad og gennemgår forløb, der nogle gange gentages, andre gange varieres, og gerne ender på en måde, som giver den lyttende en oplevelse af at have lyttet til noget meningsfuldt.

Man kunne måske finde på at hævde, at musik ikke er andet end en serie stemte lyde. Men det ville være en voldsom forenkling. Det selvfølgelig rigtigt, at musik afhænger af toner. Men det at lytte til toner er ikke det samme som at lytte til musik.

Musik er uhørlig for den, der ikke forstår musik. Den findes kun for den, der har en kognitiv evne til at høre bevægelse i et musikalsk rum, opfatte musikkens retning, dens spændinger, basnodernes tyngdekraft, melodiernes profiler osv. Musik kan derfor kun forstås af mennesker, der er i stand til at skabe forestillinger og reagere på lyd på måder, som adskiller sig helt fra den måde, musik beskrives på i den akustiske videnskab.

Det samme kan man sige om oplevelsen af et maleri, en skulptur, en keramisk genstand eller tekstilkunst, Man kan selvfølgelig beskrive det som nogle klatter og strøg af maling med bestemte farver fordelt på et todimensionel flade. Men det er selvfølgelig absurd.

Kunsten kan udtrykke det anderledes, det overraskende og det betagende. Billedkunst gør det uden ord. Alligevel kan den for dem, der oplever den, have en rensende virkning og vække til eftertanke. Den kan få os til at udvikle sympati, forberede os på at indgå i forhold til et andet menneske eller opleve en anden form for eksistens end den, vi kender fra hverdagen.

Jeg gik rundt her i går, da værkerne i denne udstilling blev sat op. Og jeg glædede mig over se den ånd, udstillingen udstråler – vel at mærke uden, at man kan tale om åndelig kunst i konventionel forstand. Men åndelig i den forstand, at værkerne er udtryk for kunstnerens ønske om at lade os som betragtere se verden på en ny måde. Kunstnerne har brugt sine sanser og sine hænder til at

bearbejde sit materiale på til at få os til at se de ting og de rum, vi omgiver os med og bevæger os i på en ny måde. De genskaber verden for øjnene af os. Det er det den kunstneriske og kreative intelligens kan.

Det er ikke en åndelighed, man kan finde i al dansk kunst i dag. Megen nutidskunst er præget af åndløs abstraktion, god teori eller et ønske om at vække opmærksomhed, provokere, forarge og chokere.

Den slags kunst har jeg i hvert fald selv svært ved at forbinde med netop det ting, som ordbogen beskriver som kendetegnende ved det åndelige: Et udtryk for den måde, vi som mennesker forholder os til øjeblikket, til os selv, til andre, til naturen, til tingene og de rum, vi lever i, og hvor vi forsøger så godt vi kan at skabe mening, betydningsfuldhed og hellighed i vores liv.

Den ånd finder man til gengæld på denne udstilling, Min egen erfaring har lært mig, at der ofte er mere ånd over det, som lokale og regionale kunstforeninger og som for eksempel Kunstforeningen Limfjorden udstiller, end det, man kan finde på mange af de store museer for moderne kunst.

Hermed ønsker jeg jer tillykke med udstillingen og en glædelig palmesøndag! Nyd udstillingen og fortæl andre om den, for den vil kun være åben i påskeugen. Selv om I ikke forstår alle værkerne med forstanden, så overgiv det til jeres sanser og jeres egen sans for det uudsigelige, det anderledes, det overraskende, det smukke og det betagende at gribe deres ånd.